

ՏԱՐԱԶԸ ԼՈՅՍ Է ՏԵՄԵՆՈՒՄ ՇՕՐԱԹԸ ՄԻ ԱՆԳԱՄ ԿԻՐԱԿԻ ՕՐԵՐԸ

№ 45 կիրակի նոյեմբերի 27

հինգերորդ տարի 1894

ԹԱԳԱԺԱՌԱՆԳ-ՑԵՍԱՐԵՒԻՉ ՄԵԾ ԻՇԽԱՆ ԳԵՈՐԳԻ
ԱԼԵՔՍԱՆԴՐՈՎԻՉԻ ԱՆԻԱՆԱԿՈՉՈՒԹԻՒՆԸ

Երէկ, ամսոյս 26-ին, Թագաժառանգի անւանակոչութեան օրը, քաղաքիս առաջին կլասիկական զինանադիպում գոհացողական մաղթանք կատարեց: Ալեքսանդրեան այգու եկեղեցու առաջ զինւորական հանդէս էր, որին ներկայ էր մեծ բազմութիւն: Քաղաքը զարդարւած էր դրօշակներով, իսկ երեկոյեան ճրագալոյց էր:

Քաղաքիս Վանաց մայր եկեղեցում և բոլոր դաւանութիւնների աղօթարաններում նոյնպէս փառահեղ մաղթանքներ կատարւեցին: Գեներալները և բոլոր նրանք, որ ս. Գևորգի զինօրական շքանշան ունէին պաշտօնում հրաւիրւած էին նախաճաշի:

Վրաստանը Գէորգիի տօնը վաղուց է որ կատարում է մեծ զւարճութեամբ: Գէորգի-օրան ձմռան սկզբումն է լինում, երբ վրացի գիւղացին իր մօռանը լցրած է լինում առատ զինով և պաշարներով:

Այդ օրանից է նա սկսում իր կեր ու խումը, հարսանիքը, զւարճութիւնը: Բարեբաղդաբար այդ օրն այս տարի և մեր նաւասարդի տօնն էր, որ զիւղացիք ամառուայ փոխարէն Նիկողայոս սքանչելագործի տօնին են կատարում: Եւ եթէ սրա վրայ աւելացնենք այն քաղցրիկ ու

անգրանիկ տօնախմբութիւնը, որ կատարւեց երէկ Թագաժառանգ Յեսարեւիչ Գէորգի Ալեքսանդրովիչի անւանակոչութեան, հասկանալի կը լինի մեր հեռաւոր անկիւններում, թէ ինչպիսի հրճանօք Թիֆլիսը և ամբողջ Կովկասը սրա հետ իր վրացի ու հայ ժողովրդով հազարաւոր շէշեր դարդակեց զեղջուկի անարատ զգացումներով արևշատութիւն և կատարեալ առողջութիւն մաղթելով Յեսարեւիչ մեծ Իշխան Գէորգի Ալեքսանդրովիչին, որ այժմ մեզ մօտ է Աբասթուանում և բժշկուում է լեռնային օդով:

Մեր մրմունջն էլ միացնում ենք անկեղծ վրացի և հայ զեղջուկների հետ, որոնք երէկ քաղաքիս սուրբ Գէորգ եկեղեցու բակում մինչև առաւօտ կենաց թասեր էին խմում եւ օրհներգում թանգագին Յեսարեւիչին: Մաղթում ենք մեր Իշխան Թագաժառանգ Գէորգի Ալեքսանդրովիչին որ մեր հիւրընկալ լեռներն այնպէս կազդուրեն և բժշկեն նրան, որ Օգոստոսիսի Հիւանդը շատ շատ տարիներ կատարեալ առողջութեամբ հովանաւորէ այդ իր սիրած լեռների և մարգերի անարատ ժողովուրդը:

Ուրաւ իւ

ԵՐԿԻՆՔԸ ԵՒ ԵՐԿԻՐԸ

(Շարունակութիւն)

Լ... իրօք վախճանել էր շաբաթ երեկոյեան, ժամը մօտ իննին, տասն ընդհարմալ:

Դրան մօտ մի իրողութիւն է և այն պատմական դէպքը, որ առաջ է բերում Ագրիպպա դ' Օբինէն՝ Լօրէնի կարգինալի մահաւան ընդհարմալ:

«Թագաւորը գտնուելով Աւինիօնում, 1574 թ. դեկտ. 23-ին, այգտեղ մեռաւ Շարլը, Լօրէնի կարգինալը: Թագուհին (Եկատէրինէ Մէդիչի) անկողին էր մտել սովորականից աւելի վաղ և նրա քուն մտնելուն ներկայ էին ի միջի այլ նշանաւոր անձերի նաև Նաւարրայի Թագաւորը, Լիօնի արքեպիսկոպոսը, Բէց, Լիյնըրօլ, Սօն տիկինները, որոնցից երկուսը հաստատել են այս խօսակցութիւնը: Երբ նա, թագուհին, պատրաստուում էր բարի գիշեր ասելու, լանկարծ թռաւ, վերկացաւ պառկած տեղից. ձեռքերով ծածկեց երեսը և զօրեղ աղաղակով օգնութեան կանչեց ներկայ եղողներին, կամենալով ցոյց տալ նրանց մահճակալի ներքև կանգնած կարգինալին, որ ձեռքը պարզում էր նրան: Թագուհին գուայ մի քանի անգամ. «Պա-

րոն կարգինալ, ես ձեզ պէտք չունեմ»: Նաւարրայի Թագաւորը իսկոյն ուղարկում է իր աստիճանաւորներին մէկին կարգինալի բնակարանը, որ վերագտնում յայտնում է թէ ինչպէս մի և նոյն ընդհարմալ կարգինալը աւանդել էր հոգին»:

Ագրիպա դ' Սաիէ իր «Ապագայ մարդկութիւնը» գրքի մէջ, որ հրատարակւեց 1882-ին նրա մահից յետոյ, երաշխաւոր է լինում հետեւեալ իրողութեան իսկականութեան մասին, որ պատմել է նրան մի հաւատալի անձն:

«Ես դեռ ջահել աղջիկ էի, ասում է նա, և պառկում էի ինձանից աւելի մեծ քրոջս հետ միասին: Մի երեկոյ մենք մօտնք անկողին և հանդերձնք ճրագը: Վառարանի կրակը, կատարեալապէս մարած՝ դեռ լուսաւորում էր սենեակը աղօտ կերպով: Դարձնելով աչքերս դէպի օջախը, նկատեցի, ի մեծ զարման իմ, որ մի քահանայ նստել է վառարանի առաջ և տաքանում է: Նա մեր հօրեղբայրների մինի չաղութիւնը, շարժւածքը և զծագրութիւնն ունէր, որն մերձակայում ապրում էր և աւագ քահանայ էր: Ես իսկոյն հաղորդեցի իմ տեսիլքը քրոջս: Սա ևս նայեց օջախի կողմը և նկատեց միևնոյն տեսիլքը: Նոյնպէս ճանաչեց, որ նա մեր հօրեղբայր աւագ քահանան է: Այն ժամանակ մի աննկարագրելի սարսափ տիրեց մեր վրայ և մենք գոռացինք «օգնութիւն» մեր բոլոր ուժերով: Հայրս, որ քնած էր յարակից սենեակում, զարթնելով այդ լուսահատ աղաղակներից, վեր է կենում շտապով և գալիս է մեզ մօտ, մոմը ձեռքին: Տեսիլքը անհետացել էր. մենք այլ ևս ոչ ոքի չէինք տեսնում սենեակում: Երկրորդ օրը, մենք իմացինք մի նամակից, որ մեր հօրեղբայր աւագ քահանան մեռել էր երեկոյեան»:

Ելի մի ուրիշ դէպք, որ առաջ է բերում Օգիւստ Կօնտի և նոյն աշակերտը, որ և պատահել է նրա Ռիօ-ժանէյրօում եղած ժամանակ:

1858 թւին էր. այդ մայրաքաղաքի Ֆրանսիական գաղթականութեան մէջ դեռ խօսում էին մի տարօրինակ տեսիլքի մասին, որ տեղի էր ունեցել մի քանի տարի առաջ: Ալքսանդրի մի ընտանիք, բաղկացած աղամարդից, կնոջից և մի փոքր աղջիկ թոռից, նաև մտաւ դնալու Ռիօ-ժանէյրօ, որտեղ հաստատուած էին նրա հայրենակիցները: Հանապարհօրդութիւնը երկար լինելով կինը հիւանդացաւ և, անտարակոյս, խնամքի կամ յարմար սնունդի պակասութեան պատճառով, մեռաւ տեղ հասնելուց առաջ: Իր մահաւան օրը, նա ուղքից գնաց, երկար ժամանակ այդ վիճակում մնաց և

երբ ուշքի եկաւ, ասաց ամուսնուն. «ես մեռնում եմ հանգիստ սրտով. որովհետեւ այժմ մեր երեխայի վիճակը ապահով է: Ես գալիս եմ Ռիօ-ժանէյրօից, ես այնտեղ տեսայ մեր բարեկամ հիւսն Ֆրիցի փողոցը և տունը: Նա կանգած էր իր տան շէմքում. ես նրան ներկայացրի փոքրիկին. ապահով եմ որ երբ հասնես, նա նրան կըճանաչի և նրան կըխնամի»: Ամուսինը զարմացաւ այդ պատմութիւնը լսելով և կարեւորութիւն չընծայեց: Մի և նոյն օրը, մի և նոյն ժամին, հիւսն Ֆրիցը, աղաւթեցին, որի մասին ասացի այժմ, կանգնած էր իր դրան շէմքում Ռիօ-ժանէյրօի փողոցում, երբ նրան թւեց թէ տեսնում է իր հայրենակցուհիներէից մինին որ խտտած ունէր մի փոքր աղջիկ: Կինը նայում էր նրան աղերսալի դէմքով և կարծես ներկայացնում էր իր խտտած երեխային. նրա կերպարանքը, որ թէև շատ լղարած էր երեւում, բայց լիջեցնում էր Լատտայի, իր բարեկամ և հայրենակից Շմիտի կնոջ գծագրութիւնը: Նրա դէմքի արտայայտութիւնը, նրա շարժածքի տարօրինակութիւնը, որ նման էր աւելի տեսիլքի, քան իրականութեան, կենդանի տպաւորութիւն թողեցին Ֆրիցի վրայ: Կամենալով միամտանալ, որ ենթակալ չէ իլլուզիայի, նա կանչեց իր գործաւորներէից մինին, որ աշխատում էր խանութում և որն նոյնպէս աղաւթեցի էր մի և նոյն տեղից:

«Նայիր, ասաց նրան, չեմ տեսնում արդեօք որ փողոցով անցնում է մի կին, գրիկն մի երեխայ և որն կարծես մեր երկրացի Շմիտի Լատտա կինը լինի»:

— Չեմ կարող ձեզ ասել, լաւ չեմ որոշում», պատասխանեց գործաւորը:

Ֆրիցը էլ ոչինչ չասեց. բայց այդ իրական կամ երևակայական երևույթի գաղափարն պարագայները խոր կերպով տպաւորւեցին իր մտքում, մանաւանդ ժամը և օրը: Մի քանի ժամանակ դրանից յետոյ, ահա գալիս է իր հայրենակից Շմիտը մի փոքր աղջիկ գրկած: Այդ ժամանակ Լատտայի այցելութիւնը կենդանանում է իր մտքում և առաջ քան որ Շմիտը բերանը բանար, ինքն ասում է նրան:

«Իմ խեղճ բարեկամս, ես ամեն բան գիտեմ. կինդ մեռել է ուղևորութեան ժամանակ և մեռնելուց առաջ նա եկաւ ինձ ներկայացնելու իր թուան, որ ես խնամեմ նրան: Ահա թաւականը և ժամը»:

Ճիշդ այն օրը և վայրկեանն էր, որ Շմիտը նշանակել էր նաւի վրայ:

1864-ին հրատարակած Մոգութեան բարձր երևույթների մասին իր աշխատութեան մէջ, Գուստօ դէ Մուսսօ առաջ է բերում հետեւեալ իրողութիւնը, որի իսկականութեան մասին վկայում է բացարձակապէս:

Միր Բոբէրտ Բրուչ, այդ անունով սկովդիական տիպանաւոր ընտանիքից, մի նաւի երկրորդ նաւապետն է լինում. մի օր, նաւելով Նոր-Երկրի մօտերքում, և զբաղւելով իր հաշիւներով, նա կարծում է տեսնել իր նաւապետին գրասեղանի առաջ, բայց երբ ուշադրութեամբ է նայում, տեսնում է որ իր նշմարածը մի օտարական է, որի նայածքը, յառած պաղութեամբ իր վրայ, զարմացնում են նրան: Նաւապետը, որի մօտ նա գնում է, նկատում է նրա զարմացքը և հարց ու փորձ է անում նրան: «Բայց ով է ձեր գրասեղանի առաջ կանգնած, ասում է նրան Բրուչը. — Ոչ ոք: — Ինչպէս չէ, մի մարդ կայ. օտարական է... Եւ ինչպէս:

— Դուք երազում էք... կամ ծաղրում էք:

— Ամենեւին. համեցէք իջնել և գալ տեսնել: Իջնում են, ոչ ոք նստած չէ գրասեղանի առաջ: Նաւը խուզարկում են ամեն կողմից. ոչ մի օտարական չեն գտնում:

«Սակայն նա, որին ես տեսայ, գրում էր ձեր քարետախտակի վրայ. նրա գրածքը պէտք է այդտեղ մնացած լինի»:

Նայում են քարետախտակին. նա կրում է այս խօսքերը.

Steer to the north—west, այսինքն. Նաւարկեցէք դէպի հիւսիս — արեւմուտք:

«Բայց այդ գրածը ձերն է կամ նաւորդներէից մէկինը»:

— Ոչ:

Այն ժամանակ խնդրում են նաւի մէջ բոլոր գտնաւորներին գրել մի և նոյն նախադասութիւնը և ոչ մէկի ձեռագիրը չէ նմանում քարետախտակի ձեռագրին:

«Ուրեմն հնազանդենք այդ բառերի իմաստին. ղեկավարեցէք նաւը դէպի հիւսիս — արեւմուտք. քամին լաւ է և թույլ է տալիս այդ փորձը փորձել»:

Երեք ժամից յետոյ, պահակը նշմարեց մի սառցալեռ, որի մօտ քաշ էր գալիս մի նաւ քայքայւած, մարդիկներով լի, որ նաւարկում էր դէպի Լիվերպուլ և որի անցորդները ազատւելով բերեցին Բրուչի նաւի նաւակներով:

Այն ընթացին, երբ այդ ազատաւորներէից մինը ոտքը դնում էր ազատարար նաւի տախ-

տակամածի վրայ, Բրուչը գողաց և յետ քաշւեց խորապէս զգացւած: Նա ճանաչեց այն օտարականին, որին տեսել էր քարետախտակի վրայ գրելիս: Իսկոյն պատմեց նաւապետին նոր գէպքը:

«Հաճեցէք գրել steer to the north west խօսքերը այս քարետախտակի վրայ, ասաց նորեկին նաւապետը, ներկայացնելով նրան քարետախտակի այն երեսը, որի վրայ ոչինչ գրւած չէր: Օտարականը գրում է պահանջած խօսքերը:

«Լաւ, դուք վստահ էք որ այդ ձեր սովորական ձեռագիրն է, ասում է նաւապետը, զարմացած որ երկու գրութիւններն ևս համահման են:

— Բայց չէ որ ձեր առաջ գրեցի: Միթէ այլ ևս կարող էք կասկածել»:

Պատասխանի փոխարէն նաւապետը դարձնում է քարետախտակը և ցոյց է տալիս միւս երեսը. օտարականը բոլորովին շփոթւում է, տեսնելով երկու երեսները վրայ իր սեպհական ձեռագիրը:

«Արդեօք երազում տեսաք որ գրում էիք այս քարետախտակի վրայ, ասաց գրողին նաւաբեկւած նաւի նաւապետը:

— Ամենևին ոչ, գոնէ ոչ մի յիշողութիւն չունեմ այդ մասին:

— Բայց ինչ էր անում կէսօրին այս անցորդը, հարցրեց իր ընկերից ազատիչ նաւապետը:

— Շատ յոգնած լինելով, այս անցորդի քունը տարաւ և որքան յիշում եմ, կէսօրից մի քիչ առաջ էր: Շատ շատ մի ժամից յետոյ զարթնեց և ասաց ինձ. «Նաւապետ, մենք հէնց այսօր կազատւենք»: Աւելացնելով, «երազումս տեսայ, որ մի նաւի վրայ եմ գտնուում և նա հասնում էր մեր օդնութեան»: Նա նկարագրեց նաւը և նրա կազմակերպութիւնը և մեծ եղաւ մեր զարմանքը, երբ տեսնելով ձեր նաւելը գէպի մեզ, իմացանք նրա նկարագրութեան ճշգրտութիւնը:

Վերջապէս այդ անցորդը ասաց իր կողմից. «Ինչ որ ինձ օտարութիւն է թւում, այդ այն է, որ ինչ որ այստեղ տեսնում եմ ինձ ընտանի է թւում և սակայն երբեք այստեղ չեմ եղած»:

Բարօն Ռիւպրտօն իր «Վենդանական մագնիսականութիւն» շարադրութեան մէջ յիշում է հետևեալ իրողութիւնը, որ 1814-ին հրատարակել է հռչակաւոր Իռլանդ-Շաիլինգը, որին հաղորդել էր ինքը դիտողը, բարօն Սուլցան, Շւեդի թագաւորի սենեակապալհը:

Վերադառնալով տուն ամառը կէս զիշերին մօտ, այն ժամին, երբ Շւեդիայում դեռ այնքան լոյս է անում, որ մարդ կարող է ամենամանր

գրւածն կարդալ, — «Երբ հասայ տունս է նա, մեր տունը, հայրս եկաւ ինձ ընդ առաջ պարտէզի մուտքում. նա հաջնւած էր սովորականին պէս և ձեռքին բռնած ունէր մի գաւազան, որ եղբայրս էր քանդակել: Ես նրան ողջունեցի և մենք երկար ժամանակ զրոյց արինք: Այդպէս հասանք մինչև տան դուռը և նրա սենեակի մուտքը: Մտնելով սենեակը, տեսայ հօրս շորերը հանած և պառկած. մի և նոյն բոսիլին երկու չքացաւ. քիչ յետոյ հայրս զարթնեց և ինձ նայեց մի տեսակ հարցաքննին աչքով. «Իմ սիրելի Եղբարդ, ասաց ինձ, Աստուած օրհնեալ լինի որ քեզ ողջ և առողջ եմ տեսնում, որովհետև շատ մտաւանջւում էի քո պատճառով, երազիս մէջ. ինձ երևում էր որ դու ընկել ես ջրի մէջ և քիչ էր մնում խեղդւելիք»: Արդ, այդ օրը, աւելացրեց բարօնը, ես գնացել էի մի բարեկամիս հետ գետում խեցգետիններ որսալու և քիչ էր մնում որ հոսանքը տանէր ինձ: Ես պատմեցի հօրս որ իր նմանութիւնը տեսել էի մեր տան մօտեցած ժամանակ և որ մենք միասին մի երկար խօսակցութիւն ունեցանք: Նա ինձ պատասխանեց, որ այդ տեսակ բաներ շատ են պատահում»:

Այս գանազան պատմութիւնների մէջ դուք տեսնում էք որ կան ինքնածին երևութիւններ կան և այնպիսիներ, որոնք այսպէս ասաց կանչում են կամքի ցանկութիւնով: Բայց միթէ մտքի ներշնչումը կարող է մինչև այդտեղ գնալ Phantasms of the living գրքի հեղինակները գրական պատասխան են տալիս եօթն, բոլորովին հաստատւած օրինակներով, որոնց միջից դարձեալ մինը կրնե՞րկայացնեմ ընթերցողներին ուշադրութեան: Ահա այն:

Սրժանապատիւ հայր Գօդֆրէյ, բնակիչ Էսբուրնի, Սուսէքս նահանգում, կարդալով նախամտածած տեսիլքի մի պատմութիւն, այնքան գրաւեց նրանով, որ վճռեց փորձել նոյնը իր օրին: 1886 թ. նոյեմբ. 15-ի, երեկոյեան ժամը 11-ին, նա սկսեց լարել իր երևակայութեան բոլոր զօրութիւնը և իր կամքի բոլոր սաստկութիւնը իր բարեկամուհիներէ մինին երևալու իդէալի վրայ, իր անկողնու ներքև ոտքի կանգնած մնալով: Այդ ճիգը տուեց գրեթէ ութ վայրկեան, որից յետոյ Գեր. Գօդֆրէյն իրան յոգնած զգաց և քունը տարաւ: Երկրորդ օրը, նրա փորձին ենթակայ եղող տիկինը ինքնակամ կերպով եկաւ պատմելու հայր Գօդֆրէյին ինչ որ տեսել էր: Հրաւիրւելով գրով հաղորդելու իր տեսածը, նա այս կերպով յայտնեց.

Ի Տէր հանգուցեալ Կայսր Ալեքսանդր III դազադի մէջ:

«Աերջին գիշերը, քնիցս յանկարծ ծլուհի եղայ, այն զգացումով որ մէկը մտել է սենեակս:

Ես լսեցի նոյնպէս մի աղմուկ, բայց կարծեցի որ պատուհանից դուրս դրած վանդակների մէջ եղած թռչուններն են: Յետոյ ես զգացի մի տեսակ անհաստատութիւն և մի տեսակ ցանկութիւն դուրս գալու սենեակից և իջնելու ներքին լաւիկ: Այդ ցանկութիւնը այնքան ուստկացաւ, որ վերջապէս, տեղիցս վեր կացի, վառեցի մի մոմ և իջայ ներքև այն դիտաւորութեամբ, որ մի բան ընդունեմ հանդստանալու համար: Աերադառնալով սենեակս, ես տեսայ հայր Գօգֆրէյին ոտքի կանգնած սանդուխները լուսաւորող մեծ լուսամուտի ներքև: Նա հոգւած էր սովորականին պէս և գէմքի այն արտայայտութիւնն ունէր, որն ես նկատում եմ նրա վրայ երբ նա խիստ ուշադրութեամբ նայում է մի բան: Նա այնտեղ կանգնած էր անշարժ, մինչ ես, մոմը բարձր բռնելով, ծայրայեղ զարմացքով նայում էի նրան: Այդ տեսք երեք կամ չորս սէկունդ, որից յետոյ, երբ ես շարունակեցի վերև գնալ նա անհետացաւ: Ես բնաւ չէի վախեցել, բայց շատ յուզւել էի, և չըկարողացի քնանալ:

Հայր Գօգֆրէյն կարծեց արդարացի կերպով, որ իր արած փորձը աւելի մեծ կարեւորութիւն կըստանար, եթէ կրկնէր: Երկրորդ փորձը չը յաջողեց, բայց երրորդը յաջողեց:

Տարակոյս չըկայ, ի հարկէ, որ այն տիկինը, որի վրայ կատարւում էր այդ փորձը, այս անգամ ևս ոչ մի տեղեկութիւն չունէր, ինչպէս և առաջին անգամ: «Աերջին գիշերը, գրեց նա, երեքշաբթի, գեկտեմբերի 7-ին, ես բարձրացի վերև սենեակս պառկելու ժամը տասն և կէսին: Շուտով քնեցի: Յանկարծ, ես լսեցի մի ձայն, որ ասում էր. «զարթնեցէք», և ես զգացի մի ձեռք որ դրեց գլխիս ձախ կողմի վրայ: (Հայր Գօգֆրէյի դիտաւորութիւնն եղել էր զգալ տալ իր ներկայութիւնը ձայնի և շօշափուղութեան միջոցով): Ես իսկոյն բոլորովին արթնացի: Սենեակի մէջ մի հետաքրքիր հնչիւն կար, ինչպէս գիմբարդի (երաժշտական գործիք) հնչիւնը: Մի և նոյն ժամանակ ես զգացի որ մի ցուրտ շնչառութիւն շրջապատում էր ինձ, սիրտս սկսեց ուժգնութեամբ բաբախել և ես որոշակի տեսայ մի գէմք հակած ինձ վրայ: Սենեակը լուսաւորւում էր դէրսում վառած մի լապտերի միայնակ լոյսով, որ մի երկար լուսաւոր շերտ էր կազմում արդուզարդի սեղանի վերևի պատի վրայ, այդ շերտը մնացած

էր տեսածս գէմքով: Ես արագութեամբ երեսու դարձրի, և ձեռքը այնպէս արաւ, որ կարծես թէ գլխիցս վերցրաւ և գրեց կողքի բարձիս վրայ: Դէմքը կռացած էր գէպի ինձ և ես նրան զգում էի յենած անկողնուս կողմը: Ես տեսնում էի ամբողջ ժամանակ բարձի վրայ դրած ձեռքը: Ես նշմարում էի գէմքի շրջափակը, բայց կարծես թէ մշուշով պատւած: Պէտք է կէս գիշերից մօտ կէս ժամ անցած լինէր. գէմքը թեթև կերպով քաշել էր վարագոյրը, բայց այս առաւօտ ես տեսայ որ նա կախւած էր ինչպէս միշտ: Ոչ մի տարակոյս չունէի որ այդ հայր Գօգֆրէյի գէմքն է. ես նրան ճանաչեցի գէմքի գծադրութիւնից և ուսէրի դարձւած քից: Ամբողջ այն ժամանակ, որ կանգնած էր այնտեղ, սենեակի մէջ մի պաղ օդի հոսանք էր տիրում, այնպէս որ կարծես թէ երկու լուսամուտները բաց լինէին»:

Դրանք իրողութիւններն են:

Մեր ունեցած դիտողութիւնների ներկայ վիճակում բոլորովին յանդգնութիւն կըլինի դրանց բացատրութիւնը որոնել: Մեր հոգեբանութիւնը շատ առաջ չէ գնացել: Շատ բաներ կան որ մենք ստիպւած ենք ընդունել առանց կարողանալու որ և է կերպով բացատրելու: Ուրանալ ինչ որ չենք կարող բացատրել՝ կատարեալ անխելքութիւն կը լինի.

Միթէ հաջոր տարի առաջ կարողանում էին բացատրել աշխարհի սիստէմը: Նոյն իսկ այսօր կարողանում ենք բացատրել քարշողութեան ոյժը: Բայց դիտութիւնը առաջ է ընթանում և նրա առաջադիմութիւնը անսահման կըլինի:

Արդեօք ճանաչում ենք մարդկային կարողութիւնների ամբողջ տարածութիւնը: Թէ բնութեան մէջ կան զօրութիւններ, դեռ մեզ անձանօթ, ինչպէս էր, օրինակ, մի դար առաջ, ելեքտրականութիւնը, թէ տիեզերքի մէջ կան էակներ, ուրիշ զգայարաններով և ուրիշ զօրութիւններով օժտւած—այդ մասին մտածողը մի վայրկեան անգամ չէ կարող տարակուսել: Բայց նոյն իսկ հոգեղէն մարդը ծանօթ է մեզ լիակատար կերպով: Դժուար թէ:

Կան իրողութիւններ, որոնց իրականութիւնը ստիպւած ենք ճանաչել առանց կարողանալու որ և է ձևով բացատրելու:

Շէգէնբօրգի կեանքն այդպիսի երեք օրինակ է ներկայացնում: Մի վայրկեան, մի կողմ թողնենք, նրա մոլորակային և աստղային տեսիլքները, որոնք աւելի ենթակայական են երևում,

քան տուարկայական (սիւրեկտիւ, քան օրեկտիւ). նկատենք միայն որ Շւէգէնբորգը մի առաջնակարգ գիտնական էր երկրաբանութեան, հանքաբանութեան, բիւրեղագրութեան մէջ, անգամ էր Ուսպալի, Ստոկհոլմի և Պետերբուրգի գիտութեանց ճեմարաններին և բաւականանք առաջ բերելու հետեւեալ երեք դէպքերը:

1859 թ. յուլիսի 19-ին վերադառնալով Անգլիայում արած ճանապարհորդութիւնից, այդ փիլիսոփան իջաւ Գոտտենբուրգում և զնաց ճաշելու մի ոմն Վիլիամ Կոստէլի տանը, որտեղ բացմաթիւ ընկերութիւն կար: Երեկոյեան ժամը 6-ին, այ. Շւէգէնբորգը, որ դուրս էր եկել, մտաւ սրահ, գունաթափ և սարսափած և աւաց որ հէնց այդ րոպէին Ստոկհոլմում մի հրդէհ է տեղի ունեցել, իր բնակած փողոցում և որ կրակը սաստկութեամբ տարածուած էր դէպի իր տունը: Նա նորից դուրս եկաւ և վերադարձաւ, որբալով որ իր բարեկամների միւսի տունը բոլորովին մոխրի է վերածուել և իր տունը մեծ վտանգի է ենթարկւած: Ժամը 8-ին նորից դուրս գալով և վերա-

դառնալով գոչեց ուրախութեամբ. «Փառք Աստծոյ, հրդէհը հանգցրին զեռ 3 տուն մնացած իմ տանը»:

Լուրը տարածւեց ամբողջ քաղաքում, որ սկսեց յուզւել, մանաւանդ որ նահանգապետը ուշադրութիւն էր դարձրել և շատ անձինք երկիւղ էին կրում իրանց կամ իրանց բարեկամների գոյքի մասին... Երկու օրից յետոյ թագաւորական սուրհանդակը բերաւ Ստոկհոլմից հրդէհի լուրը. ոչ մի տարբերութիւն չըկար նրա ցուցմունքների և Շւէգէնբորգի տւածի մէջ. հրդէհը հանգցրել էր ժամը 8-ին:

Այս սլաւամութիւնը գրի է առնւել հռչակաւոր Էմմանուէլ Կանտի ձեռքով, որ կամեցել էր մի քննութիւն կատարել այդ իրողութեան մասին և որն ասում է. «Ի՞նչ կարելի է առարկել այս դէպքի վաւերականութեան դէմ»:

Այդ Գոտտենբերգ քաղաքը հեռու է Ստոկհոլմից երկու հարիւր կիլոմետրով:

Շւէգէնբորգը այդ ժամանակ 72 տարեկան էր:

(Վըշարուհակէ)

ԻՊԷԱԼԻ ԴԵՐԸ ԳԵՂԱՐԻՆՍՏԻ ՄԵՋ

Իսկապէս բոլոր գեղարւեստների հիմքը բնութիւնն է և կեանքը: Իսկ իդէալը գեղարւեստական արտադրութեան մէջ երևում է հեղինակի դէպի այդ բնութեան և այդ կեանքի լաւ ու վատ երեւոյթները ցոյց տւած յարաբերութիւններից:

Վերցնենք գեղարւեստների կրթութեւր քոյրերից մէկը՝ ճարտարապետութիւնը: Ի՞նչ է այս գեղարւեստի հիմքը, եթէ ոչ ինքը բնութիւնը և նրա օրէնքները: Ծարտարապետը իր գործի հոռւ նիւթը վերցնում է բնութեան բուսական և հանքային աշխարհներից: Սակայն այդ նիւթերը նա գործադրում է այնպէս, որ նրանց համակարգութիւնը համապատասխանի իր նախագծած նպատակին: Բացի դրանից, ճարտարապետութեան, ինչպէս և առհասարակ

միւս բոլոր գեղարւեստների, յանդանդներից մէկն ևս ներգաշնակութիւնն է: Ծարտարապետը միանգամայն գիտակցաբար աշխատում է իր շէնքը այնպէս կառուցանել, որ նա արտայայտի մի ներգաշնակութիւն, հարմօնիւ: Վերջապէս, նա կարող է ձգտել, որ այդ շէնքը այնպիսի տպաւորութիւն գործէ, որ նայողի մէջ զարթեցնի մի որոշ գզացում, համապատասխան այն նպատակին, որ ունէ ճարտարապետը: Օրինակ, նա կարող է շինութիւնը այնպէս կառուցանել, որ նայողի վրայ վսեմի կամ վիթխարի տպաւորութիւն գործէ կամ սարսափ ազդի կամ, վերջապէս, նրա մէջ զարթեցնի կրօնական — միսթիքական գզացում և այլն: Այսպէս, ուրեմն, ճարտարապետը իր ստեղծագործութեան համար վերցնելով բնութիւնից տարրեր, վերաստեղծում է նրանց իդէալի մէջ: Հին յու-

ների ճարտարապետութիւնը դրա գեղեցիկ ապացոյց է: Նրանք իրանց հսկայական ճարտարապետութեան մէջ գեղեցիկութիւնը և նրբութիւնը հասցրին այն աստիճանին, որ իրականութեան մէջ երբեք չէր պատահում:

Նոյն է և տնդիադորութեան վերաբերմամբ: Թէ այս գեղարւեստի հիմքը բնութեան մէջ ձուլւած կենդանիներն են — դա ոչ ոքի համար դադոնիք չէ, թէ նա առհասարակ կեանքի անդրադարձումն է — այդ գեռ նախնի յոյների համար պարզ էր: Սակայն նոյն իսկ յոյները մարդկանց կամ կենդանիների պատճենները ստորկարար չէին արտադրում: Նրանք բնութեան կեանքից վերցնում էին միայն կենդանի մարմնի առանձին տարրերը և այդ տարրերից կազմում էին իդէալական տիպեր:

Դառնանք նկարչութեանը: Իր

ԳԵՈՐԳԻ-ՕՐԱՅԻ (ՏՕՆԻ) ԽՆՃՈՅՔ:

պատմական զարգացման ընթացքում: Նկարչութիւնը առաջին անգամ խոշոր նշանակութիւն ստացաւ Վերածնութեան էպօխայում: Հէնց միայն այս հանգամանքը ցոյց է տալիս, որ նկարչութիւնը չէր կարող չբարոյնակել իր մէջ իդէալական հոսանքներ: Վերածնութեան դարը գլխաւորապէս իդէալիզմով էր տոգորւած, իսկ նկարչութիւնը դեռ միջին դարերից պահել էր իր մէջ կրօնի հետ մի առանձին կապ: Ինչպէս զօթական ճարտարապետութեամբ կառուցւած տաճարները իրանց այցելուների մէջ յարուցանում էին միսթիքական բնաւորութիւն ունեցող զգացումներ, նոյնպէս և իդէալական նկարչութեան մէջ երևում էին վերածնութեան դարում քրիստոնէութեան իդէալի գրական յատկանիշները — հեղութիւն, խոնարհութիւն, ողորմածութիւն և այլն: Հասկանալի է, ուրեմն, որ Վերածնութեան դարի նկարիչը, օրինակի համար, նկարելով Մագոննային, չէր կարող շատանալ մի որոշ դէմքի հասարակ պատճէնը տալով,

որքան ևս այդ դէմքը գեղեցիկ թւար նրան: Նա պէտքէ առանձին դէմքերի առանձին գեղեցիկ գծերը ի մի գումարելով, փորձէր այդ հաւաքածուից կազմել մի իդէալական դէմք, որի նմանը չըլինէր աշխարհի երեսին: Իր պազայ զարգացման ընթացքում նկարչութիւնը մշակեց գեղարւեստի մի նոր տեսակ — ժանր, որ նիդերլանդական շիւտայի և մասնաւորապէս Ռուբենսի և Վան-Գէյկի ստեղծած տեսակն է: Այդ ժամանակ նկարչութիւնը երկնքից իջաւ երկիր: Սակայն այստեղ էլ նա իր մէջ պահեց իդէալականը: Արդարեւ, ժանրային նկարչութեան մէջ կեանքը պատկերացւում է ոչ այնքան ճիշդ, ինչպէս է նա իրօք, այլ պարզ ցոյց է տրւում նրա (կեանքի) շեղւելը իդէալից և այն, թէ ինչպէս պէտք է լինի այդ կեանքը իդէալի տեսակէտից: Բայց սրանից չըպիտի եզրակացնել, որ ժանրիստ նկարիչը, գործում է լոկ ֆանտազիայով: Ինքն ըստ ինքեան պարզ է, որ նա պատկերացնում է միայն այն, ինչ-որ ինքը տեսել է և փորձել, բայց և այնպէս տեսնում է իդէալական իդէալի համաձայն: Պարզ ասած, նկարիչը չի կարող ծաղրելի կերպով չընկարել այն, ինչ-որ իր կարծիքով ծաղրի է արժանի, միւս կողմից, չի կարող հաւանքի կերպով չընկարել այն, ինչ-որ իր կարծիքով արժանի է գովասանքի:

Այս բոլորը հեղինակը կրկնում է նաև երաժշտութեան վերաբերմամբ:

Գանք այժմ գեղարւեստներից ամենաընտրին, բանաստեղծութեանը: Ռուս յօդւածագիրը, հետեւելով շատ յալտնի իմաստասէրների և քննադատների օրինակին, բանաստեղծութիւնը համարում է բոլոր գեղարւեստների թագուհի: Փոքր իշատէ կուլտուրական մարդու համար ինչպէս չեն ներկայացնում է նրա մտքերի արտայայտութեան համար մի այնպիսի ճիշդ միջոց, որ ուրիշ ոչ մի միջոց այս տեսակէտից չի կարող նրա հետ մրցել: Բանաստեղծութեան մէջ գեղարւեստագէտի կոչումը արտայայտել է շատ վաղ. դեռ դիւցազներգութեան դարերում բանաստեղծները իրական կեանքի երևոյթների մասին դատավճիռներ էին կարգում: Սակայն բանաստեղծութեան մէջ համեմատաբար աւելի դժուար է որոշել հեղինակի վերաբերութիւնը գէպի իրականութիւնը, քան նկարչութեան մէջ: Նկարի տենդենցիան ամենահասարակ աչքին անգամ նկատելի է: Մինչդեռ բանաստեղծական երկերի տենդենցիան գտնելու համար լնթերցողը պէտք է մտածի և նոյն իսկ քննի:

Բայց ինչ տեսլ է տենդենցիա: Սովորաբար գեղարւեստը բաժանում են երկու տեսակի — զուտ և տենդենցեօք: Դա սխալ բաժա-

նուսն է: Ամեն մի գեղարւեստագէտ իր ներկայացրած երևոյթներին և անձանց, ինչպէս ասացինք, վերաբերուում է որոշ կերպով. դա նոյն իսկ գեղարւեստագէտի յատկանիշն է: Այն գեղարւեստագէտը, որ հաւատացնում է, թէ ինքը ծառայում է զուտ գեղեցկին, իրօք իր համար իրեալ է վերցնում ան, ինչ-որ կայ իրականութեան մէջ: Տենդենցիա ասած բանը մի սխալ հասկացողութիւն է և ինքն ըստ ինքեան ոչինչ չէ ասացուցանում: Տենդենցեօզ է համարուում սովորաբար այն գեղարւեստագէտը, որ իր երկերի մէջ զօռ ու պատճառ ուղղում է մի կանխակալ միտք անցկացնել: Բայց այդպիսին իսկի արժանի էլ չէ գեղարւեստագէտի անւան: Շատ շատ նա կարող է համարել մի քարոզիչ կամ պուբլիցիստ, որ իր մտքերը էժանացնելու համար ընտրում է գեղարւեստական ձևը — վէպը, պօեման, դրաման և այլն: Երբ մի հեղինակի գուրս բերած տիպերը կամ անձերը իրանք իրանց համար չեն խօսում, երբ հեղինակը նրանց գործունէութեանը զօռով տալիս է իր ցանկացած նշանակութիւնը, կընշանակէ նա չունէ ստեղծագործութեան անչափ ոյժ, որ կարենալ է մի ճշմարիտ գեղարւեստագէտի համար:

Ռուս հեղինակի այս արդարացի մտքի մի գեղեցիկ ասացույց կարող է լինել հայ գրականութեան մէջ Բաֆֆին, որի հերոսները խօսում և գործում են ոչ թէ այն, ինչ-որ համապատասխան պէտք է լինէր նրանց բնաւորութեանը, այլ այն, ինչ որ կամենում է հեղինակը: Այս տեսակէտից ահա Բաֆֆին գեղարւեստագէտ, ուրեմն և վիպասան չէ, այլ մի տաղանդաւոր պուբ-

լիցիստ, որ մի յայտնի գաղափար տարածելու համար ընտրել էր գեղարւեստագիտական ձևը: Ոչ, այսպէս չէ բուն գեղարւեստագէտը: Նրա համակրանքը և հակակրանքը, սէրը և ստեղծութիւնը, հրճւանքը և վրդովմունքը զօռով, մի կանխակալ կարծիքի հիման վրայ չեն արտայայտուում, այլ ինքնաբերաբար: Նա սիրում է լաւը, որովհետեւ այսպէս թելադրում է ոչ միայն նրա խելքը, այլ և ամբողջ հոգեկան աշխարհը, ամբողջ օրգանիզմը, նա զգում է վատից, որովհետեւ ուզենայ էլ, չէ կարող չըզգել: Եւ հէնց նրա այս, այսպէս ասած, օրգանական պահանջից է ծագում այն, ինչ-որ կոչւում է իրեալ:

Գրականական գեղարւեստի մասին ռուս յօդաւածագիրը խօսում է անհամեմատ աւելի ընդարձակ, քան միւս գեղարւեստների մասին: Նա մինչև անգամ միւս գեղարւեստների մասին խօսում է լոկ գրականական գեղարւեստի մասին իր գաղափարը աւելի ասացուցանելու համար: Իր միտքը ընթերցողների համար աւելի պարզ կացուցանելու համար յօդաւածագիրը վերջը մի ընդհանուր հայեացք է ձգում գեղարւեստական գրականութեան գլխաւոր ուղղութիւնների վրայ, որոնք են — կլասիցիզմը, ռոմանտիզմը և ռէալիզմը: Այսբոլոր ուղղութիւններից նա միայն կլասիցիական ուղղութիւնն է համարում կասկած արտաքին ձևի հետ (ֆորմա — տրագիցիա, աւտօրիտետ, ոճ, տեխնիքա և այլն): Անկարելի է չըխօսուովանել, որ կլասիցիզմի համար աւտօրիտետի, տրագիցիաների և յայտնի խաւիւ որոշւած ձևերի գերերը ունեցել են ահաւոր իմաստ և նշանակութիւն: Սակայն կլասիցիզմը միայն իր ձևով չէ յայտնի, այլ և ուղղու-

ԳԵՕՐԳԻ-ՕԲՍՅԻ ԽՆՃԱՅՔԻՆ

թեամբ, բովանդակութեամբ, հեղինակների դէպի կեանքի երևոյթները և իրանց հերոսների գորցողութիւնը ունեցած յարաբերութեամբ:

Ռոմանտիզմը կլասիցիզմի կատարեալ հակադրութիւնն է: Նա քարոզում էր լիակատար ազատութիւն և անկախութիւն ամեն մի ձևից և տրագիցիաներից: Նա չէր ընդունում ոչ մի աւտօրիտետ, ոչ մի աւանդութիւն, ոչ մի կաշկանդիչ սլայման և պահանջում էր անհատի լիակատար ազատութիւն, որ հասնում էր անիշխանութեան կուլտին: Եւ պէտք է ասել, որ գեղարւեստը երբէք ձևի այնպիսի ազատութիւն չէ վայելել, որպէս ռոմանտիզմի տիրապետութեան ժամանակ:

Գալով ռէալիզմին, յօդաւածագրի կարծիքով, նա ձգտում է որոշ չափով սանձահարել անհատի ազատութիւնը, բայց ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ այդ սանձարդէն կլասիցիականի նման չէ: Ռէալիզմը, ինչպէս և այդցոյց է տալիս նրա անունը, նախ ուսումնասիրում է կեանքի այն իրական, ռէալական սլայմանները,

որոնցից կախած է անհատի դարգացումը: Գալով այն ամենաանկասկածելի եզրակացութեան, որ անհատի ամենաբարձր զարգացումը կախած է հասարակական կեանքի ամենաբարձր զարգացումից, ուշադրութիւն դիմում է այդ վերջինի զարգացման սլայմանների ուսումնասիրութեանը: Այսպէս են վարւել միշտ և բոլոր ուշադրածները: Եթէ էմիլ Զօլան մարդկային զօկումենտներ ժողովելը և մարդկային կեանքի արձանագրութիւններ կազմելը համարում է գեղարւեստական երկերի միակ բովանդակութիւն, դրա դէմ բողոքում են նոյն իսկ իր սեպհական երկերը: Սակայն հէնց նոյն ինքը Զօլան իր տեսական դատողութիւններէ մէջ խոստովանում է, որ գեղարւեստական երկը պէտքէ լինի «տեմպերամենտի պրիզմայի միջով տեսնւած իրականութեան մի անկիւն»: Հետևաբար, նա էլ չէ հերքում գեղարւեստագէտի սուբիեկտիւ (անհատական) վերաբերութիւնը դէպի իր ներկայացրած առարկան: Եթէ ուշադրութեամբ ուսումնասիրենք Զօլայի երկերը, մենք կրտեսենք, որ այդ նատուրալիստ-վիպասանն էլ ունիորոշ իդէալներ: Սակայն ուշադրութիւն կոչումը անգլիական և մանաւանդ ռուսաց ուշադրածների երկերի մէջ աւելի պարզ է, քան ֆրանսիական նատուրալիզմի մէջ, որ երբեմն ձգտում է գեղարւեստի իսկական շաղկի շեղւելու: Թէ Գոգօլը, որ իրաւամբ համարւում է ռուսաց ուշադրական շկօլայի հիմնող, և թէ յաջորդ վիպասանները—Տուրգենեւ, Դոստոեւսկի, Տոլստօյ, ոչ միայն իդէալներ ունեն, այլ և անհատի շահերի սլայտական են: Ուշադրութեամբ ուսումնասիրելով իրանց ժամանակակից հասարակական կեանքի սլայմանները, նրանց հա-

մար ամենից աւելի թանգ է այն հիմքը, ուր աւելի ընդարձակ կարող է զարգանալ մարդկային անհատը:

Ա. ՍԵԹԵԱՆ

Ի ՏԵՐ ՀԱՆԳՈՒՅՆԱԼ ԿԱՅՍԵՐ ԱՂԷԲ-ՍԱՆԴՐ III ԹԱՂՄԱՆ ՎԵՀԱՓՈՒ ԿԱԹՈՒԴՈՍԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՅԻ ՁԸ

Կայսր Ալեքսանդր III ի թաղման Վեհափառ Հայրապետը իր ներկայացուցիչ ուղարկել էր Վրաստանի և Իմերեթի թեմի առաջնորդ սրբազան Սուրիենեան եպիսկոպոսին, որը հանգուցեալ Կայսրի այբին գերեզմանի վրայ հողոց ասաց, իսկ հայ եկեղեցումն էլ հանդիսաւոր պատարագ մատոյց Պետերբուրգի հայ կալոնիայի և մայրաքաղաքի զանազան դաւանութիւններին պատկանող աղօթողների ներկայութեամբ, որոնք պատկերէին հայ կաթողիկոսին, այդ օրը ներկայ լինելով լուստորջական եկեղեցում: Եկեղեցում երգում էր պ. Շահլամեան:

Վեհափառ Հայրապետի սրբա ներկայացուցիչը բազմ ունեցաւ ներկայանալ Թագաւոր Կայսր Նիկոլայ Ալեքսանդրովին, Մայր—Թագուհուն, Նախարար Իշխան Իսախով—Վօրոնցովին, պաշտօնական այցելութիւններ արաւ Ներքին գործոց պետախարարին, Լուստորութեան նախարար հայազն Գելեանովին, երկիս պ. Կառավարչապետ գեներալ-ադիւտանդ Շերեմետևին և ուրիշ բարձրաստիճան անձերի:

Վեհափառ Հայրապետի ներկայացուցիչը հրաւիրւած էր և ներկայ Բարձրագոյն պատկառութեան:

Ա. ԲՈՒԲԻՆՇԵՆՅԱՆԻ ԹԱՂՈՒՄԸ

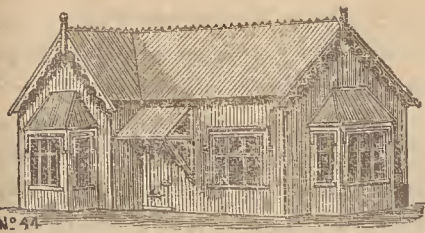
Նոյեմբերի 16-ին առաւօտեան ժամը 10-ին Տրօյիցիի տաճարը լցւած էր արդէն Պետերբուրգի ամենաբնաւոր հասարակութիւնով: Տաճարը մրան էին տոմսակներով: Նրոնք էին երեք խումբ՝ ռուսաց օպերայի (120 հոգի): Շերեմետևի և Արխանգելսկու (80 հ.): Շատ բարձրաստիճան անձերներ էին ներկայ էին և Մեծ Իշխանուհի Ալեքսանդրա Իօսիփովնան, Միկենբուրգի դուքսը և այլն: Բուրին-

շտէյնի դադաղին դրած էին պսակներ Օգոստափառ Թագաւոր Կայսրից, Մայր-Թագուհուց, Մեծ Իշխանուհի Ալեքսանդրա Իօսիփովնայից, Ռուսաստանի և Ներսիսայի շատ անկիւններից, երաժշտական ընկերութիւններից, կոնսերւատորիաներից և այլն: Ընդամեն հինգ դիակաւոր լէքը պսակներ: Տաճարից տաղանդաւոր երաժշտապետի դադաղը գուրս բերին բարձրաստիճան անձինք, Մոսկուայի և Պետերբուրգի կոնսերւատորիաների դիրեկտորները և հանգուցեալի որդին: Տխուր յուզարկաւորութեան ներկայ էր մեծ բաղմութիւն և հետևեալ պատգամաւորութիւնները՝ 1) Չանազան հիմնարկութիւններ, 2) Բարեգործ. ընկերութիւններ, 3) Պարբերական թերթից 13 պատգամաւորութիւն, 4) Քաղաք հաստատութիւններ, քաղ. խորհուրդ, 5) Գիտնական և գեղարւեստական հիմնարկ, 6) Բարձրագոյն դպրոցների ներկայաց. 7) Երաժշտական մասնաւոր հաստատութիւններ, 8) Կայսեր. թատր. դիրեկցիայի և Կայս. թատրոն արտիստների պատգամաւորութիւն: Դիակաւորի առաջից դնում էին ռուս. երաժշտ. ընկեր. և կոնսերւատորիայի անդամներ:

Թատրոնական փողոցի անկիւնում, կոնսերւատորիայի առաջ, նոյն հիմնարկութեան աշակերտներն ու աշակերտուհիները դիմաւորեցին տխրաւոր հանդէսը սև մախմուրից $1\frac{1}{2}$ արշին երկարութեամբ մի նիզակով, որի աջ կողմից արծաթէ մի կտրած կաղնեւի էր շինած, մէջը փոքրիկ մեղալիօն, հանգուցեալի բլիթի պատկերով, իսկ միւս կողմից մակագրւած Վեհափառալի ստեղծագործողին անմխիթար աշակերտներից և աշակերտուհիներից:

Բուրինշտէյնը թալուց Ալեքսանդրոսիկի հանգստաբանում, Չայկովսկուց քիչ հեռու:

Գերեզմանի վրայ շինւած էր տապալանի, զարդարած թարմ ծաղիկներից պսակներով, տապալան և ձիթենի տերեւներով: Գերեզմանի ներքո սպիտակ սաւան էր քաշած, իսկ յատակը ծաղիկներ արծաթ: Դադաղը ամփոփելուց յետոյ դամբանականներ են խօսել Կայսեր. երաժշտ. ընկերութեան կողմից՝ Չերեմետևի, Մոսկուայի կոնսերւատորիայի կողմից՝ Մալոնով, Անդլ. և Ֆրանս. մամուլի կողմից պ. Ժակոնէ:

ՄԻՔԱՅԵԼԵԱՆ ԱՐՀԵՍՏԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄ ՏԱՍՆԵՐՈՐԻ ԱԿՏԸ

Նոյեմբերի 20-ին, կիրակի, քաղաքիս արհեստագիտական ուսումնարանի աշակերտների տառներորդ ակում էր, որ կատարեց վայելուչ հանգիստով: Այդ ուսումնարանը պահուած է Թիֆլիս քաղաքի հաշույ, տարեկան 35,000ր. բիւջէտով. կողմնակի նպատ, կամ թոշակ ոչ մի տեղից չէ ստանում: Առարկաներն աւանդում են աշակերտներին մայրենի լեզուով, իսկ արհեստները սովորեցնում են մասնագէտ փորձաւոր վարպետներ: Այդ օրը իցոյց էր արւած աշակերտների չինած կահ-կարասիք, մեքենաներ և ուրիշ բարդ գործիքներ, որոնց մէջ աչքի ընկնող իրեղեններ կային:

Քաղաքային արհեստագիտական դպրոցը բացւած է նախկին փոխարքայութեան օրով Թիֆլիսի հանգուցեալ քաղաքագլուխ Թումանեանի ջանքերով, որի յաջորդը պ. Ա. Մատինեանց ներկայ քաղաքագլուխ պ. Պ. Իգմայիլեանի անկեղծ աջակցութեամբ այդ ուսումնարանը հաստատուն հիմքերի վրայ դրեց: Դպրոցի տեսուչը պ. Ն. Խարկովն էր մինչև անցեալ տարին:

Հանգիստին ներկայ էին Կով. ուսում. շրջանի հոգաբարձու պ. Յանուսիկին, պ. քաղաքագլուխը, փոխ. նահանգապետը, բարձրաստիճան սնձեր, քաղաք. ուսումնարանների ուսուցիչներ, քաղաքի իրաւասուններից մի քանիսը, աշակերտները ծնողները և ուրիշ հրաւիրւածներ:

Հանգիստը մողթանքից և օրհներգից յետոյ կրօնուսոյց քահանան դարձաւ նորաւարներին մի համառօտ ճառով. յորդորեց նրանց բարի օրինակ լինել իրանց արհեստակից անուս վարպետներին, և ընթանալ ուղիղ շաղուէ: Յետոյ ուսումնարանի տեսուչը և քարտուղարը կարդացին այդ հիմնարկութեան տարեկան հաշիւը, բաժանեցին աւարտող աշակերտներին վկայականներ և սլաքակներ:

Պ. քաղաքագլուխի հրաւիրով պ. Նանուսիկին և հիւրերը զննեցին աշակերտների պատրաստած իրեղենները, ապա ուսումնարանի վերատեսուչը հիւրերին հրաւիրեց նախաճաշի:

Պ. քաղաքագլուխն առաջարկեց Թագաւոր Կայսեր և ուսումնարանի Օգոստոսիաւ հովանաւոր Մեծ Իշխան Միխայիլ Նիկոլաեիչի կենաց թասեր: Ուրբան երկար թնդեցնում էր ուսումնարանի մրցող շինութիւնը, ճառախօսներէց մէկը շտուկ ուր, ոչ միայն այս դպրոցը ընթանում է շատ փայլուն քայլերով, այլ և մի համերաշխութիւն կայ սրա և քաղաքային միւս ուսումնարանների մէջ: Դպրոցի վերատեսուչը առաջարկեց Թիֆլիս քաղաքի բարդաւաճման և քաղաքագլուխ պ. Իգմայիլեանի կենացը որին նա մի շատ սրբաւարու և ոգեւորւած ճառով պատասխանեց, առաջարկելով այս հաստատութեան հիմնադիրների, նախկին վերատեսուչի կենացները, հանգուցեալ իշխան Թումանեանի յիշատակը, միացնելով այս թասի յետ և Կովկասի ուսումն. շրջանի հոգաբարձու պ. Նանուսիկու կենացը, մատնացոյց անելով մանաւանդ պ. հոգաբարձուի աջակցութեանը այդ դպրոցի սրբօգրամը կաղմելիս, որ իսկ իբրեւ հմուտ մանկավարժ անձրածեշտ էր համարել ուսումը մայրենի լեզուով աւանդելու և այսօր էլ քաղաքիս դպրոցների վերաբերեալ թիւրիմացութիւնները, որ ծագել է ժողովր. ուսումն. տեսչի և քաղաքային խորհրդի մէջ պ. քաղաքագլուխը յոյս յայտնեց, որ շնորհիւ հմուտ մանկավարժ պ. Նանուսիկու կրթութիւնի այնպէս, ինչպէս ինքը պ. հոգաբարձուն նախագծել էր այդ ուսումնարանի համար: Սւ քաղաքի միւս ուսումնարանները, որոնք արհեստագիտական ուսումնարանի նախագիւղ են, կրնան թանտարեկանապէս վաղուց պ. Նանուսիկու կազմած նախագծով, որ հաստատւած է Մեծ Իշխան Միխայիլ Նիկոլաեի փոխարքայութեան օրով: Այս ճառը և առաջարկւած թասերը գատարկեցին նոյնպէս որոտալից ուրոններով:

գեղարեստ

ԹԱՏՐՈՆ—ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Անցեալ երկուշաբթի օրւանից ըսկուեցին քաղաքիս արքունի թատրոնում օպերային ներկայացումները, որ մեծ սգի պատճառով ընդհատուել էին: Բարեբաղդարար տ. Բալարանովան դեռ այստեղ է և առժամանակ չի հեռանալու խմբից: Սակայն մի ծաղկով, այն էլ մի յասմիկով միայն, դարուն չի լինիլ: Այս շաբթւայ ընթացքումը չընայած ընտիր օպերաներին (Հուգենօտ, Հրէուհի, Դէմօն Այիգա, Ռօմէօ և Ջուլիէտ) որ երգեցին մեր բեմի վրայ և չընայած նրան, որ մի ամբողջ ամիս ընդհատւած էր ներկայացումները, այնուամենայնիւ այնքան քիչ հասարակութիւն գրաւեց այդ օպերաները, որ թատրոնը համարեաւ ամեն երեկոյ դատարկ էր լինում: Մենք այսանդամանքը շատ բնականէնք համարում և առանց մարդաբէ լինելու գուշակում ենք, եթէ միայն այդ անսամբելով շաբուակեն, անպատճառ կըլինեն երեկոներ, որ տասը հոգի էլ չի գտնուի թատրոնում: Անպայման այդ խումբը որտեղից կամենում է, ինչ պայմաններով ուզում է, պէտք է մի երեկո փայլուն ասող հրաւիրէ: Իսկ մինչև այն, վատ չէր լինիլ շատ էժանացրած արօնիմիտ բանալ, իւրաքանչիւր անգամ հինգ ներկայացման համար: Բացի այդ, շաբաթական երկու անգամ հանրամատչելի ներկայացումներ տային, միջոց տալով քաղաքիս թատերաւէր միջակ ուձկով պաշտօնեաներին, ուսուցիչներին, խառն ժողովրդին թատրոն յաճախել: Մեր կարծիքով դրա օգուտը այն կըլինի, որ ա) Արտիստները չեն երգիլ դատարկ թատրոնում պատերի, աթոռների և մի 10-20 հոգու համար: Բ) Իւրաքանչիւր երեկոյ գոնէ մուտքը մի քանի հարիւր բուրդի կըլինի և ոչ թէ մի քանի տասնեակ: Գ) Արտիստները երգելով ոչ թէ դատարկ աթոռների համար, այլ մեծ մասամբ երաժշտասէր և հասկացող ժողովրդի, իրանք էլ այնպէս լքեալ, վհատած չեն երգիլ և խաղալ, այլ կըրդեսուրեն և գուցէ կարող կըլինին իրանց իսկական ձայները հանդէս հանել: Դ) Հասարակութիւնը մի քիչ տաքանալով դէպի թատրոնը, իր հետ կըսկսի բերել և ու-

րիչներին էլ ու մէկը միւսին նայելով, կըսէին թաւրոն յաճախել: Չէ թէ ինչի նման էին այս շարթայ ներկայացումները. հազուստները հին, մաշած, իրանք արտիստները լքեալ, թատրոնը դատարկ և դատարկ:

Առաջիկայ հինգշաբթի օր. վարդուհին Բանկային թատրոնում մասնակցութեամբ քայքայած հայ մշտական խմբի մի քանի անդամների ներկայացում է տալիս: Անշուշտ հայ թատրոնի բարեկամները կըյարգեն մեր բեմի համեստ մշակին, որ իր

դերերի մէջ մանաւանդ շատ սիրուն է: Ներկայացում են «Խանութ» պիէսը:

Վրաց ներկայացումները այսօրուսից սկսում են, շարթայական երկուսնգամ:

Փաղաքում է Մոսկւայի Կայսր. Փոքր թատրոնի դրամատիկ դերասան և թատերագիր պ. Իւսթին, (Սումբատով):

Մեզ հաղորդում են, որ դերասան Արէկանը կազմել է տասը հոգուց բաղկացած մի խումբ և պատրաստւում է ուղևորել Կովկասի մի քանի

քաղաքները ներկայացումներ տալու: Նախ քան ճանապարհորդելը խումբը Բանկային թատրոնում դեկտեմբերի առաջին օրերին կըտայ մի ներկայացում: Կըխաղացի «Արտուր» անունով կօմիդիան: Այդ ներկայացումից յետոյ խումբը կուղևորել Գանձակ, այնտեղից Բագու, յետոյ Պետրովսկի, Վյադիկավկազ, Նկատերինօդար, Նոր-Նախիջևան ֆիլիներով, Ստաւրօպօլ և այլն: Խմբի մէջ են, ի մէջի այլոց, դերասանուհիներ—տիկ. Ջաբէլ և օր. Ախաչևան, դերասաններ—Արաքսեան, Պարոն—Սարգսեան և այլն:

դպրոցական

Ռուսաց սեմինարեաների ծրագրի մէջ առաջիկայ 1895/96 թւականից, «Рус. ЖИЗ.» լրագրի ասելով կարելի են համարել մտցնել գիւղատնտեսական առարկաներից դասեր, այն պայմաններով, որ 1840-1866 թւականներին գոյութիւն ունէին:

Սեմինարիաներում այս մասին լինելիք ծախսերը երկրագործական և պետական կալաճների նախարարութիւնն է տալիս:

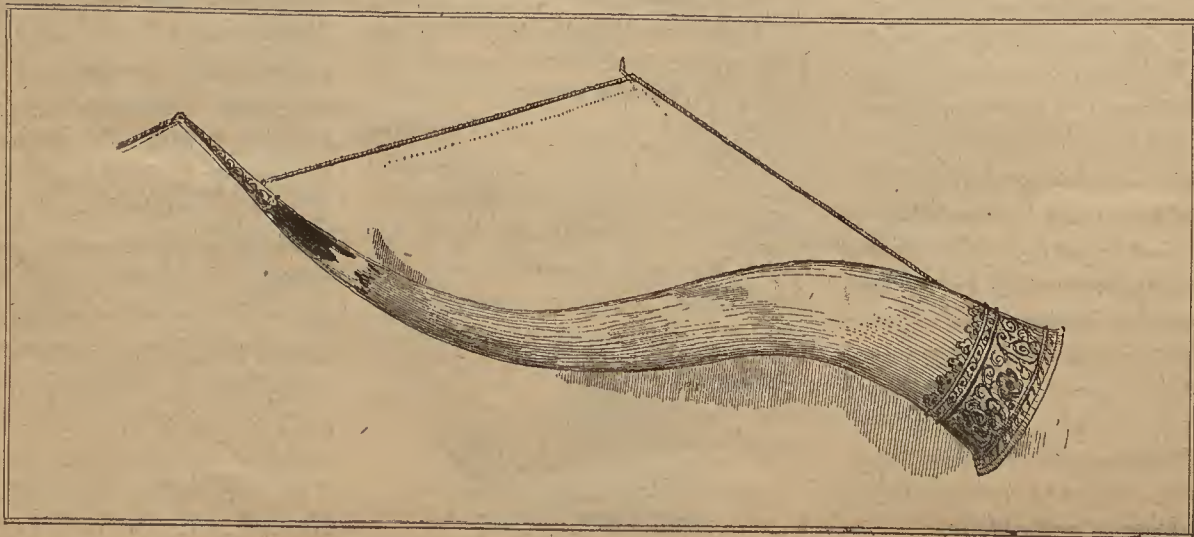
Բացի այդ մի քանի հոգևոր սեմինարեաներում, որ փորձի համար մտցրել էին բժշկական միջանի առարկաների դասեր, այնքան յաջող հետևանք տւին, որ

գիտաւորութիւն կայ առաջիկայ տարւանից Կայսերութեան մէջ բոլոր հոգևոր սեմինարիաներում մտցնել այդ առարկաների դասեր:

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

Ամբողջ Պետերբուրգն այժմ սկսել է ձեռնոցներ առնել այն խանութից, ուր Թագաւոր Կայսրը իր համար պսակւելուց մի երկու օր առաջ գնել էր: Դէպքն այսպէս է պատահել: Կայսրը Անիէ-կօվ պալատից կառքով միայնակ դուրս է գալիս իր Օգոստափառ Հարսնացւի մօտ գնալու: Պալատից մի քանի քայլ հեռու, հանդէպ խանութի առաջ, ուր վաճառւում են ձեռնոցներ, Կայսրը կանգ-

նեցնել է տալիս կառքը և Ինքը անձամբ խանութը մտնում: Վաճառողներն ուրախութիւնից այնպէս են շշկլւում, որ փոխանակ 2—50 կ., 1—50 կ. են առնում ձեռնոցների գոյգը: Կայսրը շատ էժան է գտնում այդ տեսակ ընտիր ձեռնոցները և մի ամբողջ դիւթին առնում է: Ինչ ասել կուզէ որ այդ տեսակ մեծ շնորհ ըեկլամ է դառնում ձեռնոցներ վաճառողին և սխալմամբ Կայսեր էժան ծախած 12 ռ. փոխարէնը նա հազարաւոր ռուբլիներ օգուտ է վեր առնում, վաճառելով մի քանի օրուայ ընթացքում անթիւ դիւթին ձեռնոցներ:

ՆՈՐ ՀՐԱՍՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
Շնորհակալութեամբ ստացանք

I

Ս. Էջմիածնայ հրատ. «Օրացոյց 1895 թ.» փոքրագիր, փառակազմ, գինը 20 կ., որը յաւելածում դպրոցական հետեւեալ տեղեկութիւնները կան.

Աշակերտութիւն	Աշակերտ	Ուսուցչուհի	Խառն դպրոց	Իգական	Արական	Երեւն, Բնակարար, Թիֆլիս, Աստաղիկան, Ղարաբաղ, Շամախի, Բնդհան. Թիւ
2080	5572	37	186	20	76	173
467	996	21	68	4	9	48
2523	2946	72	144	27	51	12
538	435	20	40	10	10	316
479	900	6	32	3	17	129
400	633	10	32	4	10	5910
	5910	129	316	48	173	4457

II

Թիֆլիսի Վրաց Հրատարակչական Ընկերութիւնից №24 Վ. Պատուոյ Վրաստանը և նրա պատմական անցեալը, Թարգ. պ. Ի. Բաքրաձէի: Այդ գրաւորում հեղինակը խօսում է Վրաստանի անցեալի և հայոց այն կաթողիկոսների մասին, որոնք յարաբերութիւններ ունէին վրացիների հետ: Տրւած է Վրաց: Հրատ. Ընկ. տպ. գինն է 40 կոպ. 18 մեծադիր երես: Նոյն ընկերութեան №25 հրատա-

րակութիւնը պ. Ն. Ուրբեղիի «Կաւիթ Վերալինոյ Թաղաւորը և նրա ժամանակը» պատմական մեծագրափիւ: Գինն է 40 կ. 113 մեծադիր երես:

III

Գ. Բաբուրեանցի «Մեղաւորը» հէքեաթ, հրատ. Չ. Գալստեանի, 12 փոքր երես, տպ. Ս. Վարդանեանի գինը 5 կ.

Վ Ր Ա Ց Ո Ւ Հ Ւ
մանր յուրեր

Տպագրական դրոճերի համառուական ցուցակները մասնակցողները պետի իրանց ցանկութիւնը յայտնեն մինչև առաջիկայ դեկտեմբերի 15-ը կարգադրէ յանձնաժողովին: Այդ ցուցակները մասնակցելու է և «Արօր» տպարանը:

Առաջիկայ դեկտեմբերի 1-ից կայսերութեան բոլոր երկաթուղիները կընդունեն ճանապարհորդներին հոր տարեփով, որ անհամեմատ է ժամացրած է, մանաւանդ հեռավոր տեղեր դնացողները համար:

Երեւանում առաջիկայ փետրուարին կը բացուի Թիֆլիսի առևտրական բանկի ձեռքը:

Վեհափառ Կաթողիկոսի Թիֆլիս գալու լուրը, որ հաղորդել էին իբրեւ թէ ս. Էջմիածնին մօտիկ լրագիրները, չըհաստատուեց:

Անցեալ կիրակի Թեմիս առաջնորդարանում կայացաւ քաղաքիս հայ քահանաների ժողովը: Ընարեց մի յանձնաժողով, որ նորեկ քննեն քահանաների ապահովութեան և նրանց կարօտ ընտանիքները կարիքներն հոգալու համար դանձարանի կանոնադրութիւնը:

Մամոյս 23-ին քաղաքիս օպերային խումբը ս. Գեորգու եկեղեցում հոգեհանգիստ կատարեց Ա. Րուբինշտէյնի յիշատակին: Երգում էր եկեղեցում օպերային խումբը: Ներկայ էին քաղաքիս Թատրոնները ներկայացուցիչները և շատ աղօթողներ:

Երկրիս պ. Կառավարչապետը մի փոքր ժամանակ ևս պիտի մնայ Պետերբուրգում, Կովկասին վերադարձելու կառավարութեան լինելը փոփոխութիւնները ծրագրի մշակման մասնակցելու համար:

Թիֆլիսի հաշանդի աղնականութիւնը մի յանձնաժողով էր ընտրել, որ նա մշակէ և ղեկուցանէ աղնականները ընդհ. ժողովին Թէ ինչ կերպ կալաճական բանիկ վրայ եղբ. Արծրունիների միջոն արժէք ունեցող քարանձաւներ, որ մնացել էր վերայիշեալ բանիկ վրայ, Թիֆլիսի աղնականութիւնը իր վրայ հաստատել կարողանայ: Արովհետև ֆինանսները մի-նիստը չէ Թոյլատրել այդ կալաճքը բանիկ վրայ հաստատելու: Այժմ «ՀՈՅ. ՕՃ.» լրագրիւր հաղորդում է, որ աղնականները պարագլուխը վերադարձել է Պետերբուրգից, ծրագրին յանձնաժողովը վերջացրել է և այս առթիւ արտաքայ կարգի ընդհ. ժողով լինելու է առաջիկայ դեկտեմբերին: Պատեհ առիթ էր համարում հաղորդել, որ հայ դրամատիկները էլ մի քանի ընկերութիւն է կազմում այդ քարանձաւները գնելու համար: Լսում ենք, որ մտադրութիւն կայ հրաւիրել պրօֆեսսոր պ. Անդրէաս Արծրունուն, որ նա ևս մասնակցէ այդ կազմող ընկերութիւններին մէկին: Օրէնքով, եթէ այդ կալաճքը վաճառել աւելի մեծ գնով, բանին իր հասանելիքն առնելուց յետոյ մնացելը պարտաւոր է վերադարձնել եղբ. Արծրունիներին: Հաստատ դիտենք, որ համարեա Թէ կազմած է և 3-4 դարաւրացի կապիտալիստներից նոյնպէս մի ուրիշ ընկերութիւն որն անպատճառ մասնակցելու է այդ աճուրդին:

Սե Ծովի վրայ խորտակած «Վաղի-միր» շոգենաւը «ՕՃ. Ա.» ասելով գտել է ստորաբաշխ Բլոկը: Նա տրականապէս դիտէ այժմ նախ տեղը, գնել է Թէ ինչ ձևով է ընկած այս րոպէին Ծովի յատակում և կըբարձրացնէ այդ շոգենաւն միայն այն ժամանակ, երբ Ռուսական շոգ. ընկերութիւնից այդ խորտակած նաւով ապրանք ուղարկողները կըստանան իրանց բաւարարութիւնը վերջնականապէս:

Մայրաքաղաքների լրագիրները լին անթիւ նկարագրութիւններով, որ Սասունում տեղի են ունեցել: Անգլիան եռանդաւոր ջանքեր է անում այդ եղերութիւնները հաստատելու և առաջարկում է պետութիւններին միանալ և Սասուն ուղարկել յատուկ յանձնաժողով:

Չինա-Նապոնական պատերազմը շարունակում է: Չինաստանն առաջարկում է Նապոնիային վճարել զինուորական այնքան տուգանք, որքան կըվճարէ Չինաստանի հետ դաշնագրեր ունեցող պետութիւնները:

Ս Ո Ւ Ր Հ Ա Ն Դ Ա Կ

(Ըստ առաջիկայի)

ՖԻԴԵԻՓՈԹՈՏ

(Կրիտիկ)

Թարգմ. Գ. Արքեպ. Այվազյանի

Աստուծոյ փիղ մը առեր փողոցներէն
կանցընէին.
Փիղ ըսածդ ալ չէր տեսնուած այն
կողմերը ամենեւին.
Աստի շատ մը ժողովուրդ հետը
մէկտեղ կը քալէին:
Անդին ասոնց առաջն Գոթոտ
մեկու խիստ կուսաւոր.
Տեսնէիր՝ ինչ կանչ ու ճիշ, ինչ-
պէս հաջեր ու կըրարուէր.
Անպատճառ փրկին վախ տալ կու-
ղէր խեղճովն ողորմելին:

«Ձայնդ քաշէ, դրացի աղբար»
Ասաց Գամփուր մեր Գոթոտին.
«Ձեռն տեսներ որ խաղը եղար»
Գոնն ո՞վ ես ու փիղը ո՞վ.
Ահա քու հեքդ է բռնընկեր,
Իսկ նա հանդարտ ու անխռով
Հաջածքիդ սուշ ալ չի գընէր»
— «Հստ հստ հստ, աղէկ գըտար»
Պատասխանեց մեր Գոթոտը.
«Իմ միտքըս չըհասկըցար»
Հեռանց կանչեմ կըուիմ հետը,
Մեծ բանի մէջ երեւնամ
Որ չներուն այս ըսել տամ.
Տեսէք Գոթոտն ինչպէս քաջ է
Որ փրկին գէտ ալ կըհաջէ»

Երևանի Ս. Հ. Հ. Հաւատացէր որ, ամենայն
զգուշութեամբ մենք պօստ կենք յանձ-
նել: Յաւում ենք, որ կրկին անկարող
ենք ուղարկել. այդ ճ. Սպարապետ են:
Գ ան ձ ա կ. Ա. Մ. Ա. Աղբիւր-Տարազի 95թ.
բաժանորդն իրաւունք ունի 60 կ.
վճարելով, ստանալ 8 պրեմիաներ
և ոչ թէ այն բաժանորդը, որ միայն
Տարազ է ստանում: Այդ պատկեր-
ները մասնաւոր մարդկանց համար 5ր.
արժէն: Տնօրէնէցիք, աւելորդ ուղար-
կած ձեր 60 կ. ում յանձնել:
Ճ. Պ. Բ. Ղ. Նախ ինքընում ենք ամեն
անգամ մեզ նամակ գրելիս, ձեր հա-
ցին գրէք նամակ ճակատին, մենք այն-
քան ժամանակ չունենք որ իւրաքան-
չեւը անգամ մասնաւորները թերթներ
և ձեր հաւանքը գտնենք: Այդ վատ
սովորութիւնը ոչ միայն գուր ունէք,
բայց շատ շատերը: Խորհուրդ ենք
տալիս թէ ձեր և թէ միւսներին, սովոր-
ութիւնը դարձնել իւրաքանչիւր ան-
գամ ոչ միայն մեզ, այլ ում հետ էլ
որ գրադրութիւն ունենաք, նամակ
ճակատին միշտ գրել հաւանք:

Երկրորդ՝ պրեմիաներ ստանալու պա-
մանները կարգացէր, Տարազում արդ-
ւած է:

Երկրորդ՝ ձեր հաւանքն հաղորդելուց
յետոյ, իսկոյն կուղարկւեն ձեր պա-
շած գրերը, բայց թէ չենք բաւարան
էք կամենում, այդ էլ յայտնեցէք:

Գ. Մ. Կարգացէր մեր յայտարարութիւնը և
ըստ այնքան արեւը ձեր տնօրէնութիւնը:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՑ

Տարազին բաժանորդ կարելի է
գրուել և ախօրւանից մինչև տար-
ւայ վերջը 1 բուրձով, իւրաքան-
չիւր ճ. ճանապարհածախսով 30 կ.

Ներկայ ճ. ից դադարացնում
ենք ուղարկել Տարազ 94 թու-
կանի մեր այն բաժանորդնե-
րին, որոնք մինչև այժմ չեն
վճարել իրանց պարտքը: Տարւայ
ընթացքում ոչ մի անգամ չըլի-
շեցրինք դրանց իրանց վճարն
անելու համար և առանց իրանց
գրաւոր պահանջման չէ ուղար-
կած այդպիսիներին մերթերթերը:

Խմբագիր Տրատարակիչ
ՏԻԳՐԱՆ ՆԱԶԱՐԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Հինգշաբթի, դեկտեմբերի 1-ին
օր. ՎԱՐԴՈՒՀԻՆ մասնակցու-
թեամբ դերասանական խմբի ան-
դամները կընկալացնեն Բան-
կային Թատրոնում

1

ԽԱՆՈՒՄ

Կօմ. 4 գործ. 4 պատ. հեղ. Ա. Յա-
գարելիի, Թարգմ. Ա. Բաքսեանի

II

«ՕՐԹԱՃՅԱՆ ՔԵՓԸ»

Փարս. 4 օղ. 1 գործ., հեղ. Ա. Սա-
ղարեանի կըմասնակցեն.

Տ. ա. Մելիքեան, Զարէլ, Փառանձեմ,
օր. օր. Վարդուհի, ձերմակեան, պ.
պ. Արաքսեան, Սարգսեան, Վրդյ,
Յարութեան, Պարոն—Սարգսեան,
Ստեփանեան և ուրիշները.

Սկիզբը երկուցն 7½ ժամին:

Մամուլի տակն է և շուտով լոյս կըտեսնի
ՐԱՓՔԻ
«ԽԱՄԱՅԻՄԵԼԻՔՈՒԹԻՒՆՆԵՐ»

Բ. ՏՊԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿՐՈՐ. ԱՆՏԻՊ ՄԱՍՈՎ ԵՐ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎ

ԳԻՆԸ 2 ԲՈՒՐՆԻ

Ցանկացողները, ուղարկելով կանխիկ արժէքը, կարող են
ուղղակի դիմել ինձ՝ հետեւեալ հասցեով՝

Тифлис, Анна Раффи. Բաքֆիլի միւս աշխատութիւնները
ցանկացողները պիտի դիմեն վերոյիշեալ հասցեով:

Այլ Աննա Բաքֆիլի.

3—2

ԿԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

պատկերը ձեռնապատկու վրայ

Հատը 3 լ., ճանապարհածախսով 4 լ.

Գրեմել Դիֆլիս, Աղբիւր-Տարազի խմբագրութեան:

ՏՊԱԳՐԻՆԵԼ ԵՆ ԵՒ ՄԻՆՁԵՒ ԱՄՍԻՍ

ՎԵՐՋԸ ՎԱՃԱՌ ԿՐԶԱՆԻՆ

Բազմի «ԱՐՈՐ» տպարանի հրատարակած

ՕՐԱՅՈՅՅՆԵՐ 1895Թ.

I

Ծ ո յ լ օ ռ ա յ ո յ յ: Փոքրագրեր պատկերազարդ հրատարակութիւն, գեղեցիկ լուրջի վրայ, մարտեր պատկերութիւն: Բացի օրացույցից պարունակում է իւր մէջ. վիճակագրական, ժամանակագրութիւն, յիշատակարան առօրեայ նկատողութիւններ գրելու համար և յաւելւած, որի մէջ ամփոփւած են տարեկան կենսագրութիւններ, Հայր Սրբին Կ. Բաղրատունի, Մկրտիչ Պէշկեթաշեան, Թաւառու Սըրովեան, Մկրտիչ Էմին, Քերտիւք Պատկանեան, Գրիգոր Սըրբունի, Բաֆիլ, Գամառ-Քաթիպա, Ներսէս և Պետրոս Ազնաւուհի կենսագրութիւններն կցւած են այդ դործիչներին փոքրիկ պատկերները:

ԳԻՆԸ 15 ԿՈՊԵԿ.

II

«ԱՐՈՐԻ», ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՕՐԱՅՈՅՅ.

Մեծագիր չքիզ հրատարակութիւն

Բ ո ղ ա ն դ ա կ ու թ իւն. I) Օրացույց. II) Կայսր Ալեքսանդր III մահացուցակի (պատկերով), III) Կայսր Նիկոլայ II (երկու պատկերով), Թագուհի Կայսերուհի Ալեքսանդրա Ֆեոդորովա (պատկերով), IV) Ժամանակագրութիւն, V) Վիճակագրութիւն, Կովկաս և Անդրկովկաս. վարչական բաժանմունք, ազգաբնակչութիւն, նշանակութիւններ և դիւղեր, լեռնային բարձրութիւններ, հազարդակցութեան ճանապարհներ և այլն, VI) Տեղագրական. Թիֆլիս, նրա անցեալը և ներկայի (պատկերներով): VII) Տարեգրք և յիշատակներ. 1) Թիֆլիսի աւերումը (հարկաւորակի աւերումով), 2) Շահաբադի պաշարումը (Ղարաբաղի վանի իւզբաշու քաջագործութիւնը), 3) Շամիր-Պաղտանի իմամ (Շամիրի կենսագրութիւնը, գործերը, պատկերներով): 4) Տաճկահայերի սահմանագրութիւնը (պատմական տեսութիւն, 35 ամսակի աւերումով) 5) «Հիւսիս-արեւելի» վերջը (տեսութիւն Ստեփանոս Նազարեանի գործունէութեան, պատկերով), 6) Ներսէս պատրիարքի մահը (տանաձակի աւերում, Ներսէսի մեծագիր պատկերով): VIII) Տարեգրութիւն (տեսութիւն հայկական կենսագրի, 1893—1894 թ.):

ԳԻՆԸ 70 ԿՈՊ.

Իբրև յաւելւած մեծագիր օրացույցի շրջանով կը հրատարակի պատկերազարդ «Յեր գործիչները» փոքրագրեր գրքի I հատորը:

Յանկացողները պիտի վաղորդ գիտն. Բաքու. տպագրութիւն «Արթը».

ԱՌԱՋԻԿԱՅ Ե 1895 ԹԻԱԿԱՆԻՆ

23-ՐԴ ՏԱՐԻ

Մ Շ Ա Կ

23-ՐԴ ՏԱՐԻ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԿԻՐ

Կը հրատարակի Թիֆլիսում, նոյն դիրքով, նոյն պրոգրամայով և նոյն ուղղութեամբ: Մենք ստանում ենք սեփական հեռագիրներ. «ՄՇԱԿ» տարեկան գինը 10 ռուբլի է, կէս տարւանը՝ 6 ռուբլի, ամսական 1 ռուբլի:

«ՄՇԱԿ» գրեւէ կարելի է ԽՄԲԱԳՐԱՍՈՆԸ (Բազարնայա և Բարոնկայա փողոցների անկիւն):

Կայսրութեան ուրիշ քաղաքներից «ՄՇԱԿ» գրեւէ համար, և առհասարակ նամակներ և ծրարներ ուղարկելիս, պէտք է գիծել հետևեալ հասցեով. Тифлисъ, редакция «МШАКЪ», իսկ արտասահմանից՝ Tiflis, Rédaction du journal arménien «MСКАK».

Издается
съ 1889 г.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1895 ГОДЪ

ПОДПИСНОЙ ГОДЪ СЧИТАЕТСЯ СЪ 1-ГО НОЯБРЯ.

Издание
годъ VI-й.

ПРИРОДА И ЛЮДИ

еженедѣльный
иллюстрированный
журналъ

ДЛЯ СЕМЕЙНАГО ЧТЕНІЯ и САМООБРАЗОВАНІЯ.

№№ по 16 стр. журнальнаго формата
52 съ иллюстраціями.

12 книгъ ЛИТЕРАТУРНЫХЪ ПРИЛОЖЕНІЙ
каждая книга 120—180 стр., съ рисунками.

4 ЦѢНА ЗА ГОДЪ
РУБ. безъ доставки
Съ доставк. на домъ и
пересылкою по Россіи
ПЯТЬ РУБЛЕЙ.
Заграницу восемь.

Въ отдѣльной продажѣ стоимость этихъ книгъ превышаетъ подписную цѣну на журналъ „ПРИРОДА и ЛЮДИ“, такъ что только при большомъ количествѣ подписчиковъ редакция имѣетъ возможность дать **БЕЗПЛАТНО** **СТОЛЬ ЦѢННОЕ ПРИЛОЖЕНІЕ**, которое будетъ выходить подѣ общимъ названіемъ

ПОЛЕЗНАЯ БИБЛИОТЕКА.

Въ наступающемъ году будутъ даны слѣдующія книги „ПОЛЕЗНОЙ БИБЛИОТЕКИ“:

1. Въ глубь Абисиніи. Юрія Казы-Бека.
2. Начало и конецъ міра. III. Ритара.
3. Домашняя лабораторія. Ф. Федо.
4. Письма изъ Африки. Генриха Сенкевича. Перев. съ польскаго.
5. Астрономъ-любитель. Е. Предтеченскаго.
6. Полярный міръ. Лебатейя.
7. Телескопъ и микроскопъ. Цюхера и Мароле.
8. Комнатное цѣрководство. Ө. Медведова.
9. Чудеса растительнаго міра. Ф. Груздева.
10. Спортъ во все время г. В. Семенова.
11. Драгоцѣнные камни. Н. Святскаго.
12. Колосы. Лебатейя.

Контора и редакция журнала „природа и люди“.

С.-Петербургъ. Стремянная ул., № 12, собств. домъ.

Издатель И. Соикинъ.

Редакторъ С. Груздевъ.

Допускается разсрочка: при подпискѣ 2 р., къ 1 февраля 1 р. и къ 1 мая остальные. За 1889—1890 г. журналъ весь разошелся; за 1891, 1892 и 1893 гг. осталось небольш. колич. экзempl., цѣна котор. брошюр. видѣ, СО ВСѢМИ ПРИЛОЖ. 4 р. за кажд. годъ, а въ роскош. переил. 5 р. Перес. съ налож. платеж. по вѣсу и разстоянію.

պատկերագարդ ԱՂԲԻԻՐ ամսագրի եւ ՏԱՐԱԶ շաբաթաթերթի
կրհրատարակչին նոյն ուղղութեամբ, ծրագրով եւ դիրքով

ԱՂԲԻԻՐԸ լոյս է տեսնում իւրաքանչիւր ամիս 2—3 տպագրական թերթ, իսկ ՏԱՐԱԶԸ կիրակի օրերը,
շաբաթը մի անգամ 1—2 թերթ, տարեկան 48—50 №№

ԱՂԲԻԻՐ ՊԱՏԿԵՐԱԳԱՐԴ ԱՄՍԱԳՐԻ ԾՐԱԳՐՈՒՄԸ

Ա. մանկական բաժին. Մանրակցայ, զրոյց,
Հէքիաթ, ճանապարհորդութիւն, կենսագրութիւն, Բանա-
ստեղծութիւն, Գիտութիւն եւ արւեստ: Նոր-լուրեր,
Այլ և այլք:

Զարձակք. Մանկական, ֆրեօքէլէան, շախմատի և այլ
խաղեր, Բերդաններ, Թարանական խնդիրներ, Անեկդոտ,
Հանելուկ, Շուտասերուկ, Նրբեր նոտաներով:

Բ. բաժին. Կրթութեան և դատարարականութեան վե-
րաբերակ յօդածներ և տեղեկութիւններ: Առաջարկու-
թիւններ, Խորհուրդներ, Մատենախօսութիւն և նոր գրքեր:
Խառն լուրեր, Պատասխաններ, Ցայտարարութիւններ:

Մեր Թերթերի թէ քովանդակութիւնը և թէ նկարները
ու պատկերները առաջին անգամ 1895 թ. աւելի շնորհակալութեամբ
ամեն պատրաստութիւն տեսնում ենք: Անմիջական և սերտ յա-
րաբերութիւն ունենալով Ներուպայում կըլնէ պատրաստող նշա-
նաւոր գործարաններին հետ, ինչպէս տեսնում են մեր ընթեր-
ցողները, մենք արդէն կարելի ենք դարձել մեր Թերթերում
բաւական արագութեամբ տպագրել օրւայ հարցերի, դէպքերի
հետ համարեա զուգնթաց և նրանց վերաբերեալ նկարներ, տե-
սարաններ, պատկերներ: Բացի այն որ Տարագը ընթերցա-
նութեան շատ նիւթ է տալիս բերդարեւոտիկայից, պակաս էջեր
չեն գաղաւթում և կրիտիկական յօդածներով: Գեղարւեստ
ու գիտութիւնը Տարագում ընդարձակ տեղ են բռնում:
Նրանք քաղաւթում են և կաղմում հաւատարիմ աղբիւրներից մեր
մասնագէտ աշխատակիցների ձեռքով:

ԱՂԲԻԻՐԸ աշխատելու ենք, որքան հնարա-
ւոր է, մեր մանուկների անհրաժեշտ և սիրելի
ընկերը դարձնելու: Հայ մանուկն ու պատանին
իրանց վիշտն ու ուրախութիւնը Աղբիւրի դա-
լար ասիերին պիտի ցոյցեն: Աղբիւրի միջոցով
հայ մանուկները հեռաւոր վայրերից միմեանց հետ
պէտք է ծանոթանան, և այդ իրադրոճելու համար,
առաջին անգամ 1895 թ. յունւարից բանալու ենք
ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԻ ԳԱԼԼԵՐԻՅՅ ՎԵՐՆԱԳՐՈՒ
մի բաժին, ուր սկսելու ենք տպագրել իւրաքան-
չիւր ամիս մեր փոքրիկ ընթերցողների և նրանց
մանուկ եղբայր-քոյրերի պատկերները, հրատարա-
կելով նրանց անունը, ազգանունը, շրջանը, ման-
կան հասակը, բնադրող յատկութիւնները: Բացի
այդ մի ուրիշ բաժին էլ ենք բանալու Աղբիւ-
րում ՊՈՍՏԱՐԿՎ ՎԵՐՆԱԳՐՈՒ, ուր մեր մատաղ
բաժանորդները պէտք է միմեանց հետ թղթակ-
ցեն: Մենք էլ նոյնպէս նամակներ ենք գրելու,
հարցեր ենք տալու մեր փոքրիկ ընթերցողներին
և նրանցից լաւ պատասխանողներին գրքոյկներ,
պատկերներ ուղարկելու ենք ընծայ:

ԱՂԲԻԻՐՈՒՄ տպելիք ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐ-
ՆԵՐԻ ԳԱԼԼԵՐԻՅՅՈՒՄ մասնակցելու իրաւունք ու-
նի 1895 թւականին նա, որ միւսնոյն հասցեով բա-

ԱՂԲԻԻՐ-ՏԱՐԱԶԻ 1895 թ. ՊՐԵՄԻԱՆԵՐԸ ԵՆ

ԱՂԲԻԻՐ և ՏԱՐԱԶ միւսնոյն հասցեով ստորագրողը իրաւունք ունի, 60 կ. պօստի մարկաներ ուղարկելով բաժանոր-
դագրութեան հետ, ստանալ խնդիր, հէնց առաջին պօստով հետեւեալ 8 ՊԱՏ. 1) ՌԱՍԻՅԷԼԻ Գեղարւեստական Գալլերիէի ՄԱՆԿԱԿԱՆ
և ՀԻՇՏԱԿՆԵՐԻ փոքրաղբի պատմիչները խորմո-փոստով 2) ՌՈՒՐԷՆՍԻ 3) ՍՈՒՐԵՆՍԻ և ՏԻՐԱՄԱՅՐ Երկու խորմո-
փոստով 4) ԲԵՆԿԱՆՔ, մի շատ գեղեցիկ խորմո-ակաւարտ պատկեր: 5) ՇԵՔՍՊԻՐԻ ՐՕՄԷՅՈ և ԶՈՒԼԻԷԹ օպերայից մի թափան-
ցիկ նկար լոյսի դէմ կախելու, կարող է լինել և շքեղ էկրան ճրագի, լամպի դէմ:

ԱՂԲԻԻՐԻ տարեկան գինը 3 ռ. (արտասահմանից 4 ռ.) ՏԱՐԱԶԻՆԸ 6 ռ. (արտասահմանից 10 ռ.)

Հասցէն Редакция „Агбуръ“ կամ „Таразъ“. Rédaction du journal „Agbur կամ Taraz“.

Խմբագիր-հրատարակիչ՝ ՏԻՐԱՆ ՆԱԶԱՐԵԱՆ

Ի Տէր հանգուցեալ Կաջար Ալեքսանդր III յողորմաորորեան շիրտը հանդիսը Սնմատի տառաշ

Дозволено ценз. Тифлисъ, 6 декабря 1894 г. Типографія Грузинск. Изд. Т-ва Лорисъ-Мелк. ул. № 13.

